

תוכן עניינים

- 1..... א. מבוא
- 1..... ב. גישות פסיכולוגיות למיניות
- 2..... ג. פסימיות והציוויליזציה המערבית
- 3..... ד. "החטא"
- 4..... ה. "הקיקלופ"
- 5..... ו. השוואת היצירות
- 6..... ז. סיכום
- 7..... ביבליוגרפיה
- 8..... נספח תמונות

א. מבוא

מעניין שחפץ האמנות הקדום ביותר שבידינו, מן התקופה הפלאוליתית העליונה, הוא פסלון של אישה בשרנית עירומה, אשר שימש ככל הנראה בפולחן הקשור בפוריות (Beck, 2000: עמ' 20). כבר בהצצה הקדומה ביותר שנזדמנה לנו לעולמו הפנימי של האדם אנו רואים את מרכזיותה של התודעה המינית בהוויה האנושית, ולא נראה שהרבה השתנה מאז. במהלך ההיסטוריה, לא ניתן היה להתעמק במצב האנושי מבלי להתייחס לסוגיית המין: במיתוס, בספרות, בפילוסופיה, בפסיכולוגיה ובאמנות. זיגמונד פרויד אף הגדיל לעשות והציב את הארוס לבדו במרכז התיאוריה הפסיכואנליטית המוקדמת, וגם כאשר הכיר בחשיבותם של דחפים אחרים לא נסוג בו מן החשיבות העצומה שייחס ליצר המיני.

הבה ניטול לידינו סוגיה חשובה זו ונבחן באמצעותה את יחסי הגומלין בין פסיכולוגיה ואמנות. לצורך כך נעשה שימוש בשתי יצירות: "החטא" מאת האמן הגרמני פרנץ פון סטאק ו"הקיקלופ" של האמן הצרפתי אודילון רדון. שתי עבודות אלו עוסקות במיניות בפרט ובטבע האדם בכלל. משום שהן עושות שימוש עוצמתי במיתוסים מכוננים של תרבות המערב (מיתוס עברי במקרה הראשון ומיתוס יווני במקרה השני) הן למעשה חלונות לעולמות ארכיטיפיים עשירים; בתור שכאלה, נמצא בהם די והותר למטרות הדיון הנוכחי, ואף תקצר היריעה מלמצות את הנושא עד תומו.

בתור התחלה אבחן גישות שונות לתפקידה של המיניות בסיפור האנושי. לאחר מכן נראה כיצד הצירים שבחרתי אף הם מתמודדים עם הארוס באופנים שונים, תוך שימוש מתוחכם באינטרטקסטואליות מצד אחד, ומצד שני על-ידי בחירות טכניות ואמנותיות זהירות. לבסוף נשאל מה ניתן ללמוד מדיון זה לגבי הקשר בין פסיכולוגיה ואמנות באופן כללי.

ב. גישות פסיכולוגיות למיניות

מה אלפי שנות הגות פסיכולוגית (או לפחות הגות פילוסופית-תיאולוגית שאנו מזהים בדיעבד כפסיכולוגית) מלמדים על מקומה של המיניות בנפש האדם? ובכן, בהתאם למרכזיות ומורכבות התופעה, נוצר מגוון רחב של גישות שונות למיניות. את רובן נוכל למקם בין שני קטבים. מחד גיסא, ישנו הקיצון של פסימיות מוחלטת ביחס לטבע הגשמי והביולוגי, ובפרט ביחס ליצר המיני. האדם נולד ובו יסוד נחות, בהמי וטמא, ונדרש מאמץ מודע – עד כדי אלימות פסיכולוגית או פיזית – להכריתו, או למצער לדכאו, לצורך יציבות חברתית ולמען השלמות הרוחנית. ביטויים בולטים לכך הם נהלי צניעות מחמירים, יחס עוין לאישה ומנהגי פרישות ואף סירוס-עצמי בדתות שונות. מן העבר השני, נוכל לתאר גישה אולטרה-אופטימית: האדם טוב מטבעו, ואם הוא נעשה מושחת זה רק על-ידי התערבות מלאכותית. לא הכניעה ליצר המיני, אלא דווקא ההדחקה מולידה אשמה, תסכול, תוקפנות מינית ושנאת נשים. על מנת לטפח איזון נפשי ולשמור על חברה בריאה, חשוב אפוא לתת מוצא חופשי לדחפים הטבעיים, שאחרת מתעצמים ומחריפים.

ג. פסימיות והציוויליזציה המערבית

אל לנו להבין מהדיכטומיה שהתווננו בזה-הרגע – בין הגישה הפסימית לבין הגישה האופטימית למיניות – שמדובר במאבק שווה פחות או יותר בין שתי מפלגות מרכזיות בתולדות המחשבה. כלל וכלל לא! למרות שהציוויליזציה המערבית היא סימפוניה של קולות רבים, ברי שהגישה השלילית למיניות היא הקול הדומיננטי במסורת זו. כבר במיתוס המכונן של הבריאה ובסיפור גן-העדן היא באה לידי ביטוי. בקריאה זהירה בבראשית פרק א, אנו מוצאים שהחושך, המים, התהום והתוהו-ובוהו קדמו לפעולות הבריאה. כלומר, אלוהים אינו בורא יש מאין, אלא כופה סדר על חומר כאוטי. ובכן, אם אלוהים לא היה לבדו בעת הבריאה, ואם הקיום אינו כולו מידיו, אזי המציאות איננה אחדותית, אלא נחלקת לטוב ולרע כמהויות נבדלות. הטוב הוא פרי פעולה שכלית ורצונית: השלטת סדר בכאוס על ידי אמירה והבדלה. ואילו הרע הינו ההוויה הקמאית, הרוחשת וגועשת מן המעמקים ומתפרצת לפרקים לעולמנו (קנוהל, תשס"ז: עמ' 9-23). נקל להסיק מכך לגבי המתחולל בנפשו של האדם: הדחפים הגולמיים שבו, הקדם-שכליים והבלתי-רצוניים, הם רע שיש למשטר ולהדחיק כל העת – ובכלל זה היצר המיני. הריפיון המוסרי הוא פתיחת פתח לכאוס; התבונה צריכה לעמוד על המשמר; על האונה השמאלית, השכלתנית, לשלוט ביד רמה.

ואמנם, הסדק הראשון באידיליה של הבריאה, הוא חטא גן-העדן, קשור במין. מי שמפתה את האדם הראשון לאכול מן הפרי האסור היא אישה; הדבר מעורר בשניהם תודעה מינית ("וידעו כי עירומים הם", בראשית, ג, ז); כתוצאה מכך הם מגורשים מן הקיום הילדותי בגן-עדן; חוה נענשת בצירי לידה. כל זה מציג באור עגמומי ביותר את ההתבגרות המינית של האדם.

בנצרות – אצל פאולוס ואצל אוגוסטינוס בעקבותיו – סיפור הנפילה מגן-עדן נעשה ממאורע היסטורי גרידא להוויה מתמשכת שבה כל האנושות לוקחת חלק. כתוצאה של החטא הקדמון, טבעו של האדם הושחת באופן יסודי, והוא אינו מסוגל להגשים אלא רע. אם מוגשם טוב דרך האדם זה רק על-ידי האל, כאשר הוא בוחר לעשות כן בחסדו הטוב (Warfield, 1897, עמ' 127-129). אמנם הרוע של האדם אינו גלום רק ביצר המיני, אך ברי שאצל אוגוסטינוס, למשל, תאנת הבשר היא גדול המכשולים המוסריים (קליינברג, 2011). נדמה אם כן שהמיניות היא האנטגוניסט הראשי בתיאולוגיה ובפסיכולוגיה של הנצרות. אך לא רק בה:

תביעות התרבות [יוצרות לחץ] לריסון הדחף. אילו רק סולקו כל איסוריה! תאר לעצמך כי מעתה יוכל כל אדם לבחור לו לאובייקט מיני כל אשה שתישא חן בעיניו, יוכל להרוג בלי היסוס כל מתחרה על אשה, או כל מי שעומד בדרכו [...] כמה נהדר! לאיזו שרשרת של הנאות יהיו אז החיים! אבל מיד יופיע הקושי הבא. לכל אדם אחר בדיוק אותן משאלות כמוני, ולא יחוס עלי יותר משאני חס עליו [...] כמה כפיות-טובה וקוצר-ראייה יש בעצם השאיפה לבטל את התרבות. בלעדיה ישאר לנו רק המצב הטבעי והגולמי, והוא קשה הרבה יותר.
(פרויד, 2000: עמ' 39).